

Jak rozmawiać z dziećmi na trudne tematy

Szymon Chełstowski, Lusine Duryan

Dzieci są ciekawe świata, dlatego podczas jego eksploracji zadają pytania swoim opiekunom. Pytania te są w swej naturze często niełatwe, wprawiające nas w zakłopotanie. Niezwykle ważne jest umiejętne prowadzenie rozmowy, aby chęć dopytywania nas o różne życiowe kwestie pozostała w naszych dzieciach jak najdłużej.

Wszak świadczy to o pełnej zaufania, bezpiecznej relacji dziecko-dorosły. **Co zatem robić, aby maksymalizować na to szanse?**

Miejmy na uwadze, że możemy porozmawiać z dzieckiem na każdy temat. Jest to stwierdzenie, które może mrozić krew w żyłach, ale po chwili namysłu i poznaniu ogólnych zasad podejmowania trudnych tematów powinno przynieść ulgę. Przede wszystkim zdejmujemy z nas ciężar podejmowania decyzji odnośnie tego, które tematy możemy poruszyć, a które odłożyć w czasie (choć zazwyczaj nie na długo – dzieci wracają do tematu po krótkim czasie) lub nie poruszać wcale, a ponadto ustanawia naszą pociechę jako równorzędnego partnera w rozmowie. Podejmujemy zatem trudne tematy, a gdy to robimy – mówimy prawdę. Jest to niezwykle ważna zasada. Kłamstwo psuje zaufanie, a dzieci mogą wyczuć, kiedy kłamiemy. Co więcej, podważa ono naszą wiarygodność, komplikuje cały proces rozmowy i najprawdopodobniej będzie negatywnie rzutować na przyszłość.

W tym momencie może pojawić się w nas pytanie: czyli mamy rozmawiać z dzieckiem jak z dorosłym? Otóż nie. W tym momencie wprowadzamy kolejną zasadę: dopasujemy nasze słownictwo oraz głębokość wypowiedzi do wieku dziecka i zadanego pytania. Formułując odpowiedź, nie wchodzimy w meandry danego zagadnienia, jeśli dziecko samo nie kontynuuje wątku. W ten sposób może pozostać w nas poczucie niedokończonego tematu czy udzielenia niekompletnej informacji. Jednakże dziecko uzyskało taką odpowiedź, jaka mu na ten moment wystarczy. Gdy poczuje, że wie za mało, zada kolejne pytanie teraz lub za jakiś czas. W kontekście mówienia prawdy należy powiedzieć kilka słów o pułapce, jaka na nas czeka. Mianowicie, jako dorośli wiemy, że prawda bywa bolesna, stąd może pojawić się pokusa „ochrony” dziecka, poczekania do momentu, aż będzie bardziej dojrzałe, aby poznać informacje zgodne

z rzeczywistością i poradzić sobie z emocjami, jakie mogą temu towarzyszyć lub udzielenia odpowiedzi tylko częściowo zgodnej z prawdą, a częściowo podkoloryzowanej. Poruszanie trudnych tematów może wywołać w dziecku silne, nieprzyjemne emocje – to fakt. Jednakże, dziecko w swym życiu napotka zapewne wiele trudnych, niejednoznacznych sytuacji, z którymi przyjdzie mu się zmierzyć. To, w jaki sposób poradzi sobie z owymi wyzwaniami, zależy także w pewnej mierze od wcześniejszych doświadczeń. Rozmowa na trudne tematy odbywa się w relacji dziecko-rodzic, czyli z założenia w bezpiecznej przestrzeni. Odpowiednio przeprowadzona rozmowa stwarza możliwość budowania solidnych fundamentów pod przyszłe skuteczne radzenie sobie z trudnościami. Co więcej, daje nam szansę na to, aby modelować pewne zachowania. To znaczy, że dziecko poprzez obserwację naszego zachowania, uczy się reagować w danych sytuacjach w podobny sposób. Upraszczając, dziecko przejmuje pewne zachowania od nas, dlatego nasza reakcja jest tak niesamowicie istotna!

Kolejna zasada, której należy przestrzegać mówi o tym, że w sytuacji, gdy dziecko przeżywa trudne emocje, nazwijmy to, co czuje (czy jest to smutek, lęk, rozpacz itd.), zauważmy, że jest to naturalna reakcja na otrzymanie takiej wiadomości oraz starajmy się zrozumieć perspektywę dziecka – zadawajmy pytania, parafrazujmy jego wypowiedzi, okazujmy zainteresowanie i zapewnijmy wsparcie. Na marginesie: warto stosować tę zasadę nie tylko przy rozmowach na trudne tematy. Bycie responsywnym, dostępnym i wrażliwym na potrzeby drugiej osoby to kluczowe elementy bliskiej relacji.

Jeśli poruszamy dany temat z własnej inicjatywy, zadbajmy o komfortowe warunki do rozmowy: spokojną, cichą przestrzeń oraz bufor czasowy na wypadek prze-

dłużenia się konwersacji, aby czekające na nas obowiązki nie odrywały nas od dyskusji, zaś gdy dziecko spontanicznie zadaje nam pytanie, postarajmy się odpowiedzieć od razu. Może się zdarzyć, iż nie będziemy w stanie udzielić odpowiedzi w danym momencie ze względu na zaskoczenie, jakie wywołało w nas pytanie (a co za tym idzie – brak pomysłu na adekwatną odpowiedź) lub nie-sprzyjające warunki (np. prowadzenie rozmowy w zatłoczonym autobusie). To nic złego! Poinformujmy dziecko, że potrzebujemy chwili, aby przemyśleć odpowiedź i po określonym czasie wróćmy do tematu, nawet jeśli dziecko zdążyło zapomnieć o całym zajściu. To bardzo istotne, aby nie porzucać niedokończonych wątków. Wracając do nich, pokazujemy dziecku, że nie boimy się rozmawiać, że rozmowa to coś ważnego i naturalnego oraz że może się do nas zwrócić z każdym tematem. Warto także nadmienić, iż rozmowa na trudne tematy nie musi wcale oznaczać przemyślanej konwersacji od A do Z. Dobrze jest wykorzystywać spontaniczne sytuacje do poruszania trudnych zagadnień, takie jak np. oglądanie w telewizji programu, w którym występują osoby z niepełnosprawnościami. Stanowi to wspaniałą okazję do porozmawiania na temat możliwych przyczyn wystąpienia niepełnosprawności, poprawnego zachowania względem tych osób czy szacunku do wszystkich ludzi. W kontekście potrzeb osób z niepełnosprawnościami Fundacja Avalon prowadzi wiele kampanii społecznych dostępnych w mediach, co daje szansę na pokazanie wartościowych treści wszystkim widzom niezależnie od wieku oraz tworzy pretekst to rozmowy na ten temat.

Pamiętajmy, że jeśli nie czujemy się pewnie w poruszeniu konkretnej kwestii, możemy poprosić o pomoc psychologa czy skorzystać z wielu książek dostępnych na rynku, których lektura pomoże przeprowadzić rozmowę z dzieckiem. Wśród dostępnych pozycji znajdziemy opracowanie wielu tematów, między innymi dotyczących seksualności, śmierci, choroby, rozwodu, pedofilii czy przemocy. Miejmy na uwadze, że niepewność, lęk, zniechęcenie, zażenowanie czy złość, które mogą pojawiać się w nas, gdy stoimy przed wyzwaniem poruszenia z naszymi pociechami trudnych tematów, to naturalne reakcje naszego organizmu. Nie obwiniajmy się zatem, że towarzyszą nam w takich sytuacjach. Postarajmy się podejść do naszych wewnętrznych rozterek jak do rozmowy z dzieckiem: zadajmy sobie pytania o to, co czujemy oraz co sprawia, że przeżywamy takie a nie inne emocje, a także jak możemy się sami w tym wesprzeć. Zadbanie o swoje samopoczucie przyniesie nam w tej kwestii same pozytywne rezultaty.

Pamiętajmy również o tym, aby tłumaczyć dziecku dany fakt czy sytuację, nie wyrażając o niej swoich poglądów czy uczuć, jakie mamy względem danego trudnego tematu, które dziecko porusza. Dajmy dziecku

szansę na to, aby samo mogło określić, jakie w nim piętrzą się emocje oraz jaka jest jego opinia na dany temat. Dzięki takiemu zachowaniu dzieci będą miały przestrzeń na swoją interpretację danej sytuacji oraz własnych uczuć. Wyrażając swoją opinię, często zabieramy dziecku możliwość swobodnej analizy tematu, który poruszamy. Skupia się ono wówczas na emocjach i opiniach rodzica, często przejmując je. Może się zdarzyć, że dziecko zaskoczy nas pytaniem, gdy znajdujemy się w otoczeniu osób z niepełnosprawnością. Rodzice często bywają zawstydzeni tym, że dziecko w danej sytuacji zadało takie pytania; nie chcemy wówczas odpowiadać i uciszamy dziecko. Wówczas dzieci przejmują te emocje, osoby z niepełnosprawnością w danej sytuacji kojarzą im się ze wstydlivym tematem, którego nie powinno się poruszać. Natomiast w chwili, gdy po prostu wyjaśnimy dziecku, dlaczego np. ktoś porusza się na wózku, dziecko zacznie analizować ten temat, rozumiejąc go i traktując jako naturalną sytuację życiową.

Kolejną ważną zasadą jest to, aby po prostu znajdować czas na rozmowy z dzieckiem, niekoniecznie na trudne tematy. Starajmy się być partnerem naszych pociech w rozmowach. Często rodzice są zabiegani, w pośpiechu robimy wiele rzeczy, począwszy od obowiązków zawodo-

Fot. archiwum Fundacji Avalon

Fot. archiwum Fundacji Avalon

wych po te domowe. Pamiętajmy jednak, że dziecko działa według różnych schematów – gdy nauczymy je tego, że rodzic nie ma dla niego czasu, że rozmowy są szybkie i odbywają się pomiędzy gotowaniem a innymi czynnościami domowymi, będzie szukać wsparcia gdzieś indziej lub spowoduje to, że z ubiegającym czasem zamknie się w sobie. Często rodzice orientują się, że chcieliby rozmawiać ze swoim dzieckiem, gdy ono już jest nastolatkiem, a wówczas okazuje się, że to za późno, bo ten nastolatek odpowiada hasłami, skrótowo, przestaje zadawać pytania lub nie chce wyrażać swoich opinii na różne tematy ani mówić o emocjach. Ciężko jest nauczyć nastoletnie dziecko wyrażania siebie, gdy wcześniej nie miało takiej

możliwości w domu rodzinnym przy najbliższych. Rozmowa z dzieckiem, pielęgnowanie relacji i jego zaufania, to praca wieloletnia; powinniśmy pamiętać o tym już we wczesnych latach, aby dziecko wiedziało, że zawsze może na nas liczyć.

Kiedy dziecko zaskakuje nas trudnym tematem, warto się zastanowić i zapytać je, z czego wynika dane pytanie. Często jest tak, że dziecko coś zauważyło lub ktoś wśród jego rówieśników rozmawiał o tematach trudnych w otoczeniu naszych najmłodszych członków rodzin. Rozumiejąc kontekst danego pytania, jesteśmy w stanie zagłębić się w daną sytuację i zrozumieć dziecko.

Fundacja Avalon, prowadząc Centrum Aktywnej Rehabilitacji, organizuje zajęcia i terapię z psychologiem. Jest to doskonała okazja do rozmowy rodzica ze specjalistą, który często jest w stanie wyłapać różne aspekty, na które warto zwrócić uwagę. Jeśli czujemy, że nasze dziecko jednak z różnych powodów nie chce rozmawiać, warto skonsultować się z psychologiem. Z doświadczenia wiemy, że niechęć do rozmowy może mieć różne przyczyny; pomagamy rodzicowi spojrzeć na sytuację swoich pociech z innej perspektywy, co pozwala im nawiązać lepszy kontakt z dziećmi.

Podsumowując, w procesie wychowywania dzieci i sprawowania nad nimi opieki, napotykamy różne wyzwania. Należy do nich m.in. rozmawianie z dziećmi na trudne tematy. Może ono być dla nas niekomfortowe i stresujące oraz wywoływać nieprzyjemne emocje, takie jak lęk, wstyd czy zniechęcenie. Pamiętajmy jednak, że dysponujemy wiedzą oraz mamy zasoby na to, żeby prowadzić rozmowę z szacunkiem, autentycznością, troską i odpowiedzialnością za nasze pociechy, aby wspierać dziecko w poznawaniu świata, stawianiu się sobą i budowaniu z nami bliskiej, pełnej zaufania relacji. ■

Szymon Chęłstowski, psycholog w Fundacji Avalon

Psychologia to moja pasja. W swojej pracy stawiam na autentyczność, otwartość, szacunek do Pacjentów. Staram się łączyć uzyskaną wcześniej i stale poszerzaną wiedzę akademicką z implikacjami praktycznymi, jakie z niej płyną. Głęboko wierzę, iż swoim zaangażowaniem, empatycznym podejściem skoncentrowanym na kliencie oraz świeżym spojrzeniem na różne aspekty profesji, jestem w stanie przyczynić się do wzrostu szeroko rozumianego dobrostanu moich podopiecznych, a także ich osobistego rozwoju.

Lusine Duryan, pedagogka specjalna w Fundacji Avalon

Zajmuję się prowadzeniem Centrum Aktywnej Rehabilitacji Fundacji Avalon dla dzieci. W swojej pracy łączę doświadczenie z pasją prowadzenia przestrzeni dla dzieci pełnosprawnych i z niepełnosprawnością. Tworzę miejsce przyjazne dla dzieci, które mogą skorzystać z oferty terapeutycznej oraz zajęć integracyjnych. Łączenie zabawy i terapii jest sprawą, że dzieci czują się dobrze. Nie tylko terapia jest ważna w rozwoju najmłodszych, ale również rozwijanie ich pasji czy wsparcie w nawiązywaniu relacji rówieśniczych. Zajęcia integrujące dzieci z niepełnosprawnościami i pełnosprawne tworzą naturalne środowisko, w którym rówieśnicy bawią się, uczą oraz nawiązują przyjaźnie i relacje na długie lata. Tworzymy miejsce, w którym łączyMY.

Avalon Kids to inicjatywa Fundacji Avalon, która powstała w odpowiedzi na potrzeby dzieci i ich opiekunów, obejmująca: **zajęcia rozwijające** kreatywność, ciekawość świata, wrażliwość, wzmacniające pewność siebie i poczucie własnej wartości, **warsztaty edukacyjne** skierowane dla dzieci oraz ich rodziców i opiekunów, a także działania na rzecz zwiększania dostępności miejsc dedykowanych dzieciom. To również **nowoczesna przestrzeń zajęciowo-rehabilitacyjna** oraz **wykwalfikowana kadra**, która ma doświadczenie w pracy z osobami z niepełnosprawnościami. Oferta terapeutyczna dla dzieci obejmuje m.in. **rehabilitację dofinansowaną przez Fundację Avalon**, w ramach której można skorzystać z pojedynczych konsultacji lub pakietów zajęć z fizjoterapeutą, psychologiem, logopedą, dietetykiem i osteopatą. W programie mogą wziąć udział osoby od 0 do 18 roku życia, z orzeczeniem o niepełnosprawności.

Jak poruszać z uczniami trudne tematy? O potencjale picture booków

Sylvia Kilanowska-Męczykowska,
nauczyciel-konsultant PCEN ds. języka polskiego
i pracy z uczniem z doświadczeniem migracji

Śmierć, choroba, niepełnosprawność, cielesność i seksualność to tematy, które od niedawna goszczą na kartach literatury dziecięcej. Wkroczyły do Polski za sprawą tłumaczeń książek autorów skandynawskich i ośmieliły polskich twórców do podejmowania tak zwanych *trudnych tematów*. Niestety, jest to literatura, po którą sięgają nieliczni. W bibliotekach nadal częściej wybierane są tradycyjne i „bezpieczne” wersje literatury dziecięcej, gdyż dorośli sami boją się trudnych rozmów ze swoimi pociechami. Te rozmowy mogą być jednak łatwiejsze, jeśli sięgniemy po pozycje z kategorii książek obrazkowych, zwanych także picture bookami.

Książki-metafory

Książki, w których dominuje obraz, często niepozorne, w zgaszonych barwach. Nie przypominają zwyczajnych książek dla dzieci, krzyżujących feerią barw. Pozornie nie kojarzą się z literaturą dziecięcą. Ale to błędne rozpoznanie. Na ich określenie używa się kilku pojęć: *picture booki* (pisane łącznie, rozdzielnie lub z dywizem), *książki obrazkowe* czy *ikonoteksty*. Ich siła i potencjał kryje się w zderzeniu słowa i obrazu przypominającym swoją budowę metaforę. Mistrzyni picture booka, Iwona Chmielewska, w wywiadzie przeprowadzonym przez Elżbietę Kruszyńską, mówi: *Tekst w picture*

*book jest bez obrazu w pewnym stopniu nie do odczytania, nie funkcjonuje autonomicznie, ponieważ rozwiązanie opowieści znajdujemy dopiero w obrazie. Podobnie z obrazem – sam jest niepełny. Dopiero związek tych dwóch płaszczyzn, spójność obrazu i tekstu daje nam picture book*¹. Metaforyczne obrazy dają szansę na rozmowy o wartościach, zachęcają do twórczego przekształcania rzeczywistości i ekspresji własnej. Picture booki wprowadzają nas w świat, do którego kluczem jest uważność i empatia. Dają szansę na rozmowy o trudnych emocjach, zachęcają do budowania relacji opartych na otwartości.

Więcej o picture bookach na padlecie:
<https://tiny.pl/c38rq>

Co daje praca z picture bookami?²

Żyjemy dziś w przestrzeni zdominowanej przez obraz. Możemy mówić wręcz o konieczności edukacji

¹ *Picture book*. Rozmowa z Iwoną Chmielewską, „Polonistyka” 2001, nr 3, s. 1.

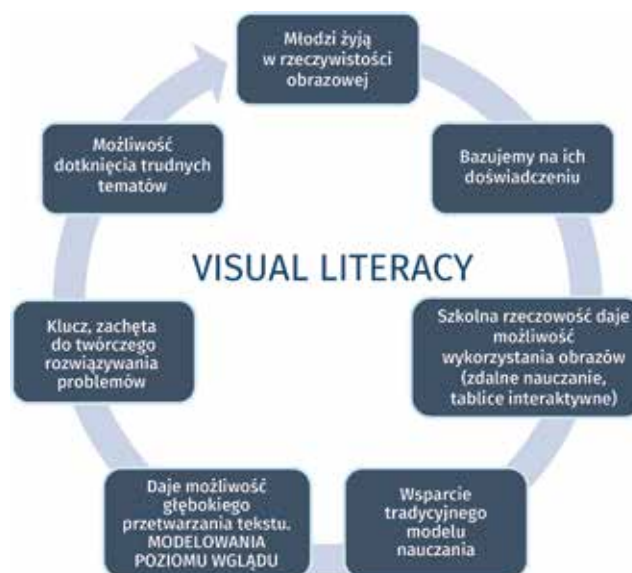
² *The Role of Book Features in Young Children’s Transfer of Information from Picture Books to Real-World Context* [w:] „Developmental Psychology” Volume 9 – 2018, (dostęp online: 05.12.2024) <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2018.00050/full>

dla bycia i działania w przestrzeni wizualnej, a dalej nawet do budowania języka takiej komunikacji (patrz Instagram i media społecznościowe). Zatem picture booki dają nam szansę na rozwijanie u uczniów kompetencji zwanej alfabetyzacją wizualną³, czyli umiejętności interpretacji oraz posługiwania się informacjami przedstawionymi w formie wizualnej. „Aktywne obserwowanie” książek obrazkowych jest też czynnym aktem rozmowy twórczej z własnym doświadczeniem oraz emocjami. W trakcie czytania/oglądania kształtują się też i rozwijają postawy uważności oraz wrażliwości na obraz. Pracę z obrazem podczas lekcji można opisać jako metodę przekładu intersmiotycznego, czyli taką, podczas której znaki językowe są interpretowane za pomocą znaków niejęzykowych. Metoda ta polega na mediacji między kodem werbalnym a niewerbalnym. Przyczynia się do poszerzania słownictwa, ćwiczenia schematów składniowych z jednoczesnym kształceniem na lekcjach z wychowawcą kompetencji kluczowych, jakimi są inteligencja emocjonalna i empatia.

Dziecko jako podmiot

Picture booki dają także szansę na to, aby dotknąć tematów trudnych. Śmierć, choroba i niepełnosprawność to sytuacje tak częste w życiu, a tak rzadkie w literaturze dziecięcej. Brak tych tematów pokazuje, że literatura jest odzwierciedleniem stosunku ludzi dorosłych do tabu. Dorośli w trosce o emocje dziecka (i swoje własne) chcą uchronić je przed konfrontacją z tym, co bolesne i niechciane. *To nasz lęk przed śmiercią powoduje [...] że nie mówimy o niej dzieciom, chronimy je przed zetknięciem z nią i w konsekwencji nie uczymy dzieci jej akceptacji i radzenia sobie z emocjami z nią związanymi*⁴. Ale z drugiej strony to traktowanie dziecka przedmiotowo, pozbawienie go prawa do wiedzy o świecie. Warto przywołać tu nazwisko Brunona Bettelheima, który w swojej książce *Cudowne i pożyteczne. O znaczeniach i wartościach baśni* podkreślał, że detabuizowanie wywiera terapeutyczny wpływ na odbiorcę i wspiera go emocjonalnie. Praca z książką obrazkową daje możliwość modelowania poziomu wglądu w temat. Stwarza bezpieczną przystań w postaci ukrycia się za metaforą, w przestrzeni między słowem i obrazem. Przywraca dziecku podmiotowość oraz daje wolność do zadania pytań o trudne sprawy, ale także do milczenia i niezdawania tych pytań. Osoby czytające picture booki wiedzą, że tematy poruszane w książkach mogą wrócić po pewnym czasie, „pracują” w dziecku. Skojarzenia, obrazy i słowa powracają w rozmowach, często w nieoczekiwanych kontekstach, pytania

pojawiają się ponownie, nie pozwalając o sobie zapomnieć. Książki te budzą emocje, rozwijają umiejętność nazywania własnych uczuć, skłaniają do refleksji i głębokich rozmów.

Alfabetyzacja wizualna. Rola cech książek w przenoszeniu przez małe dzieci informacji z książek obrazkowych do kontekstów świata rzeczywistego

Książki do wspólnego czytania

Nie każda książka ilustrowana ma walory opisane powyżej. Zofia Adamczykowa w publikacji *Literatura dziecięca. Funkcje – kategorie – gatunki*, podkreśla, że cechą charakterystyczną arcydzieł literatury dziecięcej jest ich **wieloadresowość** (*dual adress*). Są to książki skierowane do wszystkich grup wiekowych, otwarte zarówno na bezpośrednie odczytanie, przyglądanie się warstwie wizualnej, zabawę językiem oraz eksperymenty, jak i na zaawansowane analizy relacji między słowem a obrazem, włączające interpretację porównań, metafor, wyczucie aluzji oraz gier słownych. Perry Noodleman pisze o obecności tekstu-cienia (*shadow-text*). Pod powierzchnią prostych słów kierowanych do dziecka znajduje się przestrzeń dostępna dla bardziej doświadczonego czytelnika – ukrytego dorosłego (por. tytuł publikacji, tł. *Ukryty dorosły*)⁵. Są to zatem książki ze wszech miar otwarte: na różnych czytelników, którzy dopełniają tekst własnym doświadczeniem, na różne interpretacje – pierwsze, ponowne i kolejne – gdyż każde wejście w książkę niesie nowe spostrzeżenia i refleksje. Jak pisze Iwona Chmielewska: *Staram się zawsze tak budować swoje książki, żeby były książkami dla ludzi,*

3 Dylak S., *Alfabetyzacja wizualna jako kompetencja współczesnego człowieka*, [w:] *Media. Edukacja. Kultura. W stronę edukacji medialnej*, (red.), W. Skrzydlewski, S. Dylak, Polskie Towarzystwo Technologii i Mediów Edukacyjnych, Poznań-Rzeszów 2012.

4 B. Niesporek-Szamburska, *Oswoić ze śmiercią – o jednej z ról literatury dziecięcej*, [w:] *Noosfera literacka. Problemy wychowania i terapii poprzez literaturę dla dzieci*, red. A. Ungeheuer-Gołąb, M. Chrobak, Rzeszów 2012, s. 73-74.

5 P. Nodelman. *The Hidden Adult: Defining Children's Literature*. Baltimore: Johns Hopkins up, 2008.

a nie książkami dla dzieci⁶. Książki obrazkowe dają zatem możliwość rozwijania relacji międzypokoleniowych i międzyludzkich, wyprowadzonych z sytuacji wspólnego czytania, w domu, w szkole: w klasie, bibliotece czy świetlicy.

Nazwiska i tytuły...

Iwona Chmielewska, Joanna Concejo, tandem norweskich twórców Gro Dahle Svein Nyhus i Wolf Elbruch... to tylko kilka wielkich nazwisk ze świata książek obrazkowych. W poszukiwaniu wartościowych publikacji warto sięgać do tytułów nagrodzonych w międzynarodowym konkursie BolognaRagazzi Award (Iwona Chmielewska była trzykrotnie laureatką) oraz na gruncie polskim – w konkursie o nagrodę Książki Roku Polskiej Sekcji IBBY. Zapraszam także do skorzystania z oferty zdalnych webinarium z cyklu *Spotkania z picture bookiem*, które prowadzę od kilku lat w Pomorskim Centrum Edukacji Nauczycieli w Gdańsku. Osią poszczególnych spotkań są pojedyncze tytuły książek, które obudowuję analizą i interpretacją. Przedstawiam także propozycje wykorzystania picture booków na lekcjach i staram się inspirować nauczycieli do własnych poszukiwań w tym obszarze. Książka *M jak morze* Joanny Concejo stała się wstępem do rozmów o samotności i utracie, *Pamiętnik Blumki* Iwony Chmielewskiej zainicjował temat praw dziecka, Francesca Sanna w książce *Podróż* wprowadziła nas do problematyki migracji, a za sprawą Karoliny Jeske i książki *Opowiedzieć ciszę* weszliśmy w świat osób niesłyszących. Przed nami kolejne spotkania z picture bookami, które mogą stać się dla nauczycieli wspaniałym i uniwersalnym narzędziem pracy dydaktycznej oraz wychowawczej. ■

6 *Książki dla ludzi, a nie dla dzieci* – wywiad z Iwoną Chmielewską (dostęp online: 08.01.2024) <https://qlturka.pl/2015/12/07/ksiazki-dla-ludzi-a-nie-dla-dzieci-wywiad-z-iwona-chmielewska>

Jak poruszać z uczniami trudne tematy? O tolerancji

Agata Schulz

Postpandemiczna rzeczywistość rzuca nam coraz to nowe wyzwania. Zmienił się świat wokół nas, zmienili się również uczniowie i ich problemy. Sprawy, które wcześniej były dla nich źródłem niepokoju, zintensyfikowały się podczas tych dwóch lat zwiększonej izolacji. Uczniowie stali się bardziej zamknięci i nie chcą się dzielić swoimi problemami. Jak więc rozmawiać z nimi na trudne tematy?

Podstawą skutecznej rozmowy jest szczerść. Nie unikajmy tematów tylko dlatego, że wydają się nam trudne lub kontrowersyjne. Jeśli młodzi ludzie odczuwają potrzebę rozmowy, dajmy im przestrzeń do wypowiedzenia się, zadawania pytań i wyrobienia własnej opinii.

Uczniowie, których byłem wychowawcą, od pierwszej klasy sygnalizowali, że temat tolerancji jest dla nich bardzo ważny. Pojawił się on już w pierwszym miesiącu naszej znajomości, na lekcji wychowawczej, która jest świetną okazją do budowania konstruktywnego dialogu. To miejsce na obserwację zachowań, reakcji, ale również bezpieczna przestrzeń do swobodnego wypowiadania się na każdy temat. W trakcie jednej z takich lekcji uczniowie przytoczyli rozmowę z nauczycielem o osobach homoseksualnych. Podczas tej rozmowy, nauczyciel przedstawił swoje jednostronne, krytyczne stanowisko, co wywołało u mojej klasy oburzenie. Był to jednak świetny punkt wyjściowy dla mnie, jako wychowawcy, do rozmowy o tolerancji i o tym, że każdy z nas ma prawo wyrażać swoją opinię, także tę kontrastującą z naszą własną. To zagadnienie pojawiało się później wielokrotnie, także w rozmowach z innymi klasami. Okazało się, że choć wiele osób bało się wypowiadać głośno o prawach osób LGBTQ+, dla młodzieży to był, i nadal jest, temat ważny oraz bliski ich sercu. Oni nie chcieli milczeć, chcieli działać.

Tak zrodził się pomysł przyłączenia się do obchodów Międzynarodowego Dnia Tolerancji i stworzenia filmu, który pokazałby, że odmienność nie jest niczym złym. Wręcz przeciwnie, często to właśnie ta odmienność sprawia, że jesteśmy prawdziwie sobą. Wspólnie więc stworzyliśmy listę rzeczy, które mogą człowieka wyróżniać na tle innych, a które jednocześnie spotykają się z brakiem akceptacji ze strony społeczeństwa czy rówieśników. Przejrze-

Fot. Archiwum szkolne

Fot. Archiwum szkolne

Fot. Archiwum szkolne

Fot. Archiwum szkolne

liśmy komentarze na portalach społecznościowych, także te anonimowe, i stały się one bazą, na której zbudowaliśmy nasz pierwszy scenariusz. Do współpracy zaprosiliśmy zarówno uczniów, jak i nauczycieli, którzy wcieliili się w bohaterów naszego filmu.

Nagrywanie tego pierwszego filmu było niezwykle budującym doświadczeniem. Widok nauczycieli trzymających napis *#stojępostroniemłodzieży* oraz grupy uczniów, która przyszła do szkoły w dzień wolny od zajęć po to, żeby stać się częścią naszego projektu, wywoływały niesamowite emocje. Nadal odczuwam wzruszenie na myśl o scenie, w której stoimy na szkolnym dziedzińcu i wołamy *Macie w nas wsparcie!*

Premierę filmu zaplanowaliśmy na 16 listopada, czyli w Międzynarodowy Dzień Tolerancji. Tego dnia został on zaprezentowany uczniom na lekcjach oraz udostępniony w mediach społecznościowych. Stał się początkiem ciekawych dyskusji na temat tego, jak pomóc osobom, które czują się nieakceptowane lub niezauważone oraz jak reagować, kiedy widzimy, że komuś dzieje się krzywda. Tworzenie nowego filmu każdego roku stało się dla nas pewnego rodzaju tradycją, w którą angażują się także nasi absolwenci.

Bo choć na trudne tematy trzeba rozmawiać cały rok, warto o tym również od czasu do czasu przypominać szerszej grupie osób.

Jako nauczyciel i opiekun koła teatralnego mam okazję pracować z uczniami nad wieloma scenariuszami, ale te które piszemy na potrzeby filmów na Dzień Tolerancji wywołują u nas wszystkich zawsze najwięcej emocji. Staramy się w nie wpleść takie treści, słowa i zwroty, z jakimi młodzi ludzie spotykają się na co dzień – zarówno słyszą je wypowiedziane prosto w twarz, jak i czytają w Internecie. Często przy redagowaniu ostatecznej wersji scenariusza, a potem przy nagrywaniu poszczególnych scen emocje wygrywają i pojawiają się łzy. Łzy smutku i bezradności w stosunku do ilości przykrych zachowań oraz słów, z którymi uczniowie mają do czynienia na co dzień, w szkole i poza nią.

Współcześni uczniowie napotykają na swojej drodze różne problemy, które dorostemu mogą się nie raz wydawać błahe. Złamane serce czy gorsza ocena na sprawdzianie z perspektywy czasu sprawiają wrażenie mniej istotnych niż zaburzone relacje między rówieśnikami, wynikające z sytuacji materialnej, orientacji seksualnej lub pochodzenia z innego kraju, jednakże równie mocno wpływają na samoocenę młodego człowieka. Brak akceptacji własnego ciała i poczucie odrzucenia przez innych przyczynia się do znacznego obniżenia nastroju oraz mniejszej chęci do spędzania czasu z rówieśnikami. Otwierając się na szczerą rozmowę – w formie dyskusji na lekcji, podczas zajęć pozalekcyjnych lub indywidualnie na przerwie czy konsultacjach – my, jako nauczyciele, dajemy młodym ludziom szansę lepiej zrozumieć samych siebie i pokonać trudności, na które napotykają. Szkoła przecież uczy nie tylko tego, co jest w pod-

Fot. Archiwum szkolne

Fot. Archiwum szkolne

stawie programowej, ale jest również swoistym przewodnikiem, drogowskazem prowadzącym nastolatków przez trudny okres dorastania. To od nas zależy, w jaką stronę ich poprowadzimy.

Marzy mi się świat, w którym znajdzie się przestrzeń dla każdego człowieka, niezależnie od wyglądu, wyznania czy orientacji seksualnej. Marzy mi się szkoła, w której można otwarcie rozmawiać na każdy temat, bez obawy, że spotka nas za to krytyka. Szkoła pełna szacunku i pozytywnych relacji. Szkoła, w której każdy uczeń może być w pełni sobą. Bo każdy z nas jest inny... ale inny nie znaczy gorszy.

Fot. Archiwum szkolne

Agata Schulz – nauczycielka języka angielskiego w I Liceum Ogólnokształcącym im. Książąt Pomorskich w Rumi; absolwentka Kolegium Kształcenia

Nauczycieli Języków Obcych oraz filologii angielskiej na Uniwersytecie Gdańskim; założycielka i opiekunka STAGE – koła teatralnego w języku angielskim; wychowawczyni; opiekunka Samorządu Uczniowskiego; współorganizatorka Tygodnia Dbania o Relacje.

Filmy przygotowane przez społeczność Powiatowego Zespołu Szkół nr 1 w Rumi:

Międzynarodowy Dzień Tolerancji 2021: <https://youtu.be/BZ2YZG800x4>
 Międzynarodowy Dzień Tolerancji 2022: <https://youtu.be/fjTufPUCjGg>
 Międzynarodowy Dzień Tolerancji 2023: <https://youtu.be/sP4rAPO-kQs>

Trzeba rozmawiać! Inspirujące książki i pomysły na zajęcia wokół trudnych tematów

Justyna Wołoszyk-Brzezińska,
nauczyciel-doradca metodyczny PCEN ds. języka polskiego

W bardzo ważnej publikacji pt. *Jak się tu znaleźliśmy, co nas łączy i dokąd chcemy wspólnie iść. Inspiracje i pomysły, jak prowadzić zajęcia o wielokulturowości* Iza Banaszczyk w rozdziale *Jak rozmawiać o tym, co trudne* napisała, że dla każdego z nas lista trudnych tematów zapewne wyglądałaby inaczej, bo każdy z nas ma inną wrażliwość społeczną, odmienny świat wartości, inne spostrzeżenia. Myślę, że warto wziąć pod uwagę tę inność i na bazie uważnych obserwacji świata zbudować listę tematów. Iza Banaszczyk pisze dalej o tym, że często stosujemy strategie ucieczkowe, co tylko na chwilę odsuwa problem, ale go nie rozwiązuje. Jak zatem rozmawiać o tym, co trudne? *Na pierwszy plan wysuwają się nasze własne uczucia i przeżycia. To nimi powinniśmy zająć się na początku. Pomyśleć o tym, jak radzimy sobie z żalem, smutkiem, złością, strachem, niepewnością, tęsknotą, wstydem. Właśnie te emocje będą towarzyszyły trudnym tematom.*

Autorka wstępu do publikacji *Jak się tu znaleźliśmy...* wymienia strategię działania, które warto wziąć pod uwagę, aby okiełznać trudny temat i zająć się nim podczas spotkań z dziećmi_młodzieżą:

- opierajmy się na faktach, szukajmy naukowych źródeł informacji, którymi chcemy się podzielić. *Każdy trudny temat obrasta w mity i pobudza zbiorową wyobraźnię, stąd rodzą się spiskowe teorie, włącza się magiczne myślenie i społeczny dowód słuszności;*
- stosujmy myślenie krytyczne, które zakłada m.in. sprawdzanie faktów, umiejętność przetwarzania informacji, oddzielania ich od opinii oraz kwestionowanie oczywistości; *aby uniknąć konformistycznych i populistycznych pułapek, potrzebna jest nam rzetelna wiedza;*
- zadbajmy o miejsce, w którym będziemy rozmawiać: przestrzeń powinna sprzyjać rozmowom, dawać poczucie bezpieczeństwa i zachęcać do dialogu;
- zatroszczmy się o atmosferę życzliwości, bądźmy czujni wobec pojawiających się emocji i w odpowiednim momencie reagujmy.

Rozmowy o tym, co trudne, wyczerpują naszą energię i mogą pozostawić ślad w postaci fatalistycznych myśli, poczucia braku sensu, obniżenia nastroju, dlatego zadbajmy o konstruktywny wymiar takiego spotkania. *Wymiana myśli, poglądów, przeżyć może prowadzić do decyzji o podjęciu jakichś wspólnych działań (...). Zapytajmy, co możemy razem zrobić (...).* Na początek warto przeczytać książkę Agnieszki Kochanowskiej *Jak się tu znaleźliśmy*. Ta wyjątkowa pod każdym względem publikacja posłuży do poruszenia m.in. takich tematów, jak: wojna, śmierć, strata domu i przyjaciół, przemoc, tułaczka. *Opowieści dzieci zawarte w tej książce mogą stać się początkiem rozmów ważnych, trudnych i bardzo potrzebnych w edukacyjnej przestrzeni. Jak pisze Iza Banaszczyk, opowieści dzieci, choć dramatyczne i poruszające wyobraźnię każdego czytelnika, nie epatują słowami, które sieją grozę (...). Z szacunkiem, otwartością i „wrażliwym uchem” możemy stworzyć atmosferę rozmowy, w której będzie miejsce na dialog”.*

Zapraszam do świata edukacyjnych pomysłów na zajęcia wokół ważnych tematów. Na początek garść inspiracji krok po kroku, by powoli, z namysłem poprowadzić spotkanie.

Temat lekcji: *Trudne czasy (tematy) – ważne spotkania i potrzebne rozmowy*

Inspiracje:

- karty DIXIT
- *Przed i po*, Anne-Margot Ramstein, Matthias Aregui, Wyd. Format
- *Opowieści z najdalszych przedmieść*, Shaun Tan, Wyd. Kultura Gniewu
- *Mędracy do dzieci*, Sophie Boizard, Wyd. Muchomor
- *Mali rebelianci oraz Jaskinia. Droga rebeliantów*, Jarosław Marek Spychała, Wyd. Tako

Trzy momenty wydają mu się najbardziej decydujące. Wszystkie trzy to spotkania.*(Mędracy do dzieci, s. 12)*

1. Proszę uczennice_uczniów, by wybrali 2 karty DIXIT: jedna ma być obrazem współczesnego świata, druga – świata w przyszłości (niedalekiej lub tej odległej).

Trudny wybór – jak mówią uczniowie – to odnalezienie karty o współczesnym świecie, w którym tak dużo się dzieje. Wybranim obrazom nadają tytuły, np.:

– ŚWIAT DZIŚ: *zagrożenie; ludzie jak marionetki; zagubienie w natłoku informacji; szukanie rozwiązań trudnych spraw; znalezienie światła w tunelu;*

– PRZYSZŁOŚĆ ŚWIATA: *szukanie rozwiązań; wędrowanie, by odnaleźć szczęście; docenianie wyjątkowości; miejsce na spełnianie marzeń; niepewność.*

2. Przechodzimy do czytania obrazów z picturebooka *Przed i po*. Przy każdej stronie książki dzieci snują refleksje o emocjach, jakie wywołują ilustracje przedstawiające czas jako architekta zmian. Ilustracje pokazują rzecz, zjawisko czy sytuację w dwóch ujęciach – przed zmianą i po niej. Są drzewa i zmiana spowodowana porami roku; jest bujna przyroda, potem ingerencja człowieka i budowa miasta; jest dzień, a po nim noc; jest stos cegieł – potem mur.

Nawiązujemy do Karima – chłopca z książki *Kot Karima i obrazki*, by zastanowić się nad rolą obrazu w czytaniu o ważnych sprawach.

Refleksje młodzieży:

Widzimy, że Karim uciekł z Syrii ogarniętej wojną (to było PRZED ucieczką) do Polski – w bezpieczne miejsce (PO trudnej podróży).

Zastanawiamy się, czy w przyszłości będzie dalej opowiadał o świecie (przed – czas wojny, ucieczki, podróży) obrazami zamiast słowami (po – życie w bezpiecznym domu)?

3. Czytamy historię o Eryku z książki *Opowieści z najdalszych przedmieść* Shauna Tana. Tekst przenosi w świat pewnej rodziny, do której – w ramach wymiany zagranicznej – przybywa student... Czasem zastanawiałem się, czy Erykowi rzeczywiście jest dobrze. Był tak uprzejmy, że wątpię, czy powiedziałby nam o czymś, co mu przeszkadza. Kilka razy widziałem przez szparę w drzwiach spiżarki, jak pilnie się uczy. Wyobrażałem sobie wtedy, jak może się czuć tutaj, w naszym kraju (s. 9-10). Eryk wprowadził do nowego domu pytania. Uczniowie zauważają – w rozmowie po lekturze tekstu – że jego pytania dotyczą tego, nad czym wcześniej domownicy się nie zastanawiali. Szczególnie upodobał sobie drobia-

zgi dla innych mało znaczące i im poświęcał uwagę. Kiedy wyjechał, domownicy odkryli, że w spiżarni, w której mieszkał, zakwitł ogród..., który pomimo upływu czasu pozostał i kwitnie.

Młodzi słuchacze zauważyli, że spotkanie z Erykiem nauczyło tę rodzinę inaczej patrzeć na to, co w domu i poza nim.

4. Na zakończenie czytamy krótki rozdział z *Mędrców do dzieci* (s. 12), w którym nauczyciel Klary i Leona spogląda w przeszłość i snuje opowieść o spotkaniach, które go zmieniły, ukształtowały. *Były nauczyciel Klary i Leona jest przekonany, że po części to inni ludzie tworzą nas. Gdyby nie poznał swojej matki, owego nauczyciela od francuskiego i człowieka z pomocy humanitarnej, nigdy nie stałby się tym, kim jest dziś.* Zajęcia o spotkaniach z Innymi to najważniejsze lekcje w edukacyjnej przestrzeni. Ryszard Kapuściński napisał, że tak naprawdę istotą każdej podróży jest spotkanie z drugim człowiekiem, jego historią, kulturą, tożsamością. Takie spotkania sprawdzają naszą umiejętność słuchania i zrozumienia. Warto/trzeba dobrze zdać ten egzamin, bo tak naprawdę *istniejemy jedynie poprzez spotkania* (Abbe Pierre).

Temat lekcji: O złości, o emocjach, o nas – ważne refleksje

Inspiracje:

- *Szkoła bohaterów i bohaterów*, Przemek Staroń, Wyd. Agora
- *Atena (Minerwa)*, [w:] *Mitologia*, Jan Parandowski, Wyd. Nowa Era
- *Poznaj swoje emocje! Naucz się wyrażać swoje uczucia* Beth Cox, Vicky Barker, Smart Books

1. Zajęcia zaczynamy od czytania rozdziału książki Przemka Staronia. Dziś szczególnie ważny jest dla nas rozdział ósmy „A co, jeżeli stracę kontrolę? Czyli o supermocy złości”.

(...) zobaczymy w niej człowieka, który nie może sobie poradzić z czymś, co jest w nim, co rozsadza go od środka, co jest tak silne, że trudno to kontrolować. Ktoś taki

najbardziej boi się samego siebie i tego, do czego jest zdolny. Takim człowiekiem bywa każdy z nas. A tym czymś rozsadzającym nas od środka może być złość (...). W tym sensie każdy z nas jest Nastką. Poruszamy się w świecie, funkcjonujemy wśród ludzi, ale nie rozumiemy (...). Chyba jestem jakimś potworem, zamartwiam się (...).

Czytamy kolejne fragmenty o Jedenastce, o młodych ludziach z „X-Menów”, o kandydatkach na Jedi, o uczniach Hogwartu, którzy *nim wyruszą w świat i staną się na przykład aurorami, muszą zdać szereg egzaminów.*

2. W rozumieniu tekstu pomogło ćwiczenie uaktywniające krytyczne

myślenie: *Widzę – Myślę – Zastanawiam się*, np.:

WIDZĘ bohaterów, którzy mają w sobie różne emocje, dużo złości. MYŚLĘ, że te wszystkie emocje, które mają w sobie, sprawiają, że rozumiemy ich, są nam bliscy, są tacy jak my.

ZASTANAWIAM SIĘ, czy ich postawa może mi pomóc, może mieć na mnie wpływ, pomoże mi zrozumieć, co ja przeżywam?

2. Teraz czas na czytanie tekstu Jana Parandowskiego o Atenie, która owładnięta zazdrością i gniewem nie potrafi zapanować nad destrukcyjnymi emocjami. Snujemy refleksje o tej, która zwykle kierowała się rozumem i panowała nad emocjami – o Atenie, która nie potrafiła zapanować nad złością.

3. Analizę zachowania i konsekwencje przedstawiamy GAŁĄZKĄ – narzędziem myślenia krytycznego, dzięki któremu buduje się analizę przyczynowo-skutkową. To narzędzie pozwala określać logiczne konsekwencje zdarzeń – w tym przypadku bohaterki mitu Ateny, a w efekcie pomaga nabyć umiejętność przewidywania następstw własnego zachowania czy podjętych decyzji.

4. W kolejnej części zajęć charakteryzujemy bohaterkę – biorąc pod uwagę wszystkie zebrane informacje, refleksje.

*Emocje przypominają sygnaty. Są naszą odpowiedzią na to, jak widzimy świat. Ważne, by te emocje wykorzystać do czegoś, co buduje naszą samoświadomość. Jak pisze Przemek Staroń w podręczniku dla (do) prawdziwego życia – w *Szkole bohaterów i bohaterki*: (...) tkwiące w nas silne uczucia i pragnienia, których się boimy, są wielką energią. Ta energia pcha nas do działania i możemy ją wykorzystać do zrobienia czegoś naprawdę dobrego. To jest dopiero supermoc.*

Czy Jak poruszać z uczniami trudne tematy – dodatkowe inspiracje i materiały pomocnicze

oprac. Małgorzata Bukowska-Ulatowska,
nauczyciel-konsultant PCEN ds. edukacji języków obcych

Czy warto rozmawiać na trudne tematy w szkole? To pytanie jest prowokacyjne, ponieważ tzw. trudne tematy (czyli zagadnienia kontrowersyjne, często związane z konfliktami światopoglądowymi) i tak pojawią się wśród naszych uczniów i uczennic jako oddźwięk ogólnospołecznych napięć. Poza tym młodzi ludzie bardzo chcą na takie tematy rozmawiać, ponieważ budzą one silne emocje i są dla nich po prostu ważne. Pytanie nie powinno więc brzmieć, czy rozmawiać, ale: jak rozmawiać na trudne tematy?

<https://uczotwartosci.ceo.org.pl>

Rozmowy na trudne tematy – materiały Centrum Edukacji Obywatelskiej

Serwis Centrum Edukacji Obywatelskiej (<https://tiny.pl/c3835>) to nieocenione źródło praktycznych wskazówek oraz publikacji – artykułów, scenariuszy zajęć, poradników i in. – wspierających nauczycieli w podejmowaniu trudnych tematów w szkole. Poniżej prezentujemy dwa przykłady materiałów pomocniczych CEO dla kadry pedagogicznej.

Poruszanie trudnych współczesnych problemów na lekcjach z młodzieżą: agresja fizyczna i werbalna, nietolerancja, nacjonalizm

Poradnik dla nauczycieli i nauczycielek [dostępny nieodpłatnie pod adresem: <https://tiny.pl/c383j>], który wskazuje, jak rozmawiać o kontrowersyjnych tematach na lekcjach wychowawczych i przedmiotowych. Zaprezentowane praktyczne wskazówki opierają się na analizie cech rozwojowych etapu wczesnego dorastania. Autorka [Dominika Cieślukowska] pokazuje, jak w dyskusji wykorzystać naturalną potrzebę młodzieży

do zaznaczenia własnej odrębności, aby nie prowadziła do agresji słownej, lecz formułowania argumentów i wygłaszania ich w bezpiecznej przestrzeni. Wyjaśnia również rolę nauczycieli w moderowaniu dyskusji i kierowaniu jej na zagadnienia istotne w kontekście danej lekcji.

<https://uczotwartosci.ceo.org.pl>

Trudny temat: weź to na warsztat

Publikacja [dostępna nieodpłatnie pod adresem: <https://tiny.pl/c3834>] jest zbiorem scenariuszy oraz materiałów edukacyjnych o tym, jak poruszać trudne tematy w szkole, wzbogaconym o rekomendacje wynika-

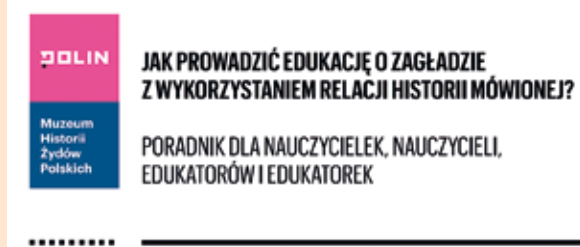
jące z pilotażu projektu Trudny temat: weź to na warsztat w 30 miejscach w Polsce, w których uczniowie i uczennice podjęli wyzwanie, jakim jest rozmowa na trudne i kontrowersyjne tematy w środowisku szkolnym. W publikacji znajdują się relacje ze szkół, prezentujące głos uczniów i uczennic. To oni byli orędownikami, rzecznikami, aktywistami na rzecz rozmawiania o tym co trudne, niewygodne i kontrowersyjne. Omawiane w publikacji metody to edukacja filmowa, Teatr Forum, warsztaty CoResolve, Stół Powszechny oraz kampanie społeczne.

<https://uczotwartosci.ceo.org.pl>

Baza materiałów edukacyjnych Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN

Na stronie internetowej Muzeum Historii Żydów Polskich znajdziemy obszerną i na bieżąco rozwijaną bazę różnorodnych materiałów dydaktycznych (<https://tiny.pl/chmft>) przygotowanych przez edukatorów i nauczycieli-ambasadorów współpracujących z Muzeum POLIN. Obejmuje ona filmy, opowiadania dla dzieci, pakiety edukacyjne dla różnych grup wiekowych nagrania dyskusji i wykładów, przekierowania do innych portali edukacyjnych, a także artykuły i inne publikacje metodyczne. Warto zwrócić szczególną uwagę na dwa opracowania z tej ostatniej kategorii, przygotowane przez zespół Działu Edukacji Muzeum POLIN:

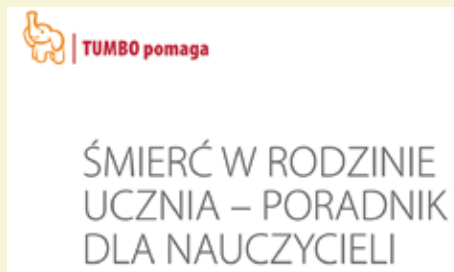
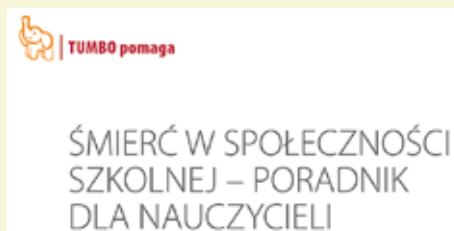
- **Zalecenia i wskazówki dotyczące edukacji na temat II wojny światowej i Zagłady** (<https://tiny.pl/9nr8l>) – propozycja sposobu pracy z dziećmi i młodzieżą w przedziale wiekowym 6-18 lat;
- **Jak prowadzić edukację o Zagładzie z wykorzystaniem relacji historii mówionej?** (<https://tiny.pl/c3sh1>) – wskazówki dot. wykorzystywania relacje historii mówionej na lekcjach.

Wsparcie w żałobie uczniów i członków społeczności szkolnej – publikacje programu Tumbo Pomaga, realizowanego przez Fundację Hospicyjną

Na stronie internetowej programu Tumbo Pomaga zostały zamieszczone trzy poradniki przeznaczone dla nauczycieli, a także pedagogów, psychologów oraz pracowników administracji szkolnej, mające pomóc reagować na kryzysy wynikające z faktu śmierci i żałoby dotyczącej uczniów lub personel szkoły:

- **Śmierć w społeczności szkolnej – poradnik dla nauczycieli** (<https://tiny.pl/c3shz>);
- **Śmierć w rodzinie ucznia – poradnik dla nauczycieli** (<https://tiny.pl/c3sqx>);
- **Żałoba dzieci i młodzieży – poradnik dla nauczycieli** (<https://tiny.pl/c3sqg>).

Narzędziownik, czyli jak rozmawiać z uczniami o wojnie i na inne trudne tematy

Narzędziownik [dostępny nieodpłatnie pod adresem: <https://tiny.pl/c3shk>] został stworzony z myślą o nauczycielach szkół podstawowych, którzy mierzą się z wyzwaniem, jakie stanowi dołączenie do szkół uczniów z Ukrainy. Tekst ma na celu udzielenie wskazówek dotyczących wspierania dzieci polskich oraz ukraińskich. Informacje zawarte w *Narzędziowniku* mogą posłużyć jako pomoc podczas planowania działań mających na celu zaadaptowanie uczniów do nowej sytuacji. W treści *Narzędziownika* zostały zawarte odnośniki do stron internetowych zawierających przydatne wskazówki dla nauczycieli (...) Projekt przygotowany przez studentów Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach w ramach Bloku Kształcenia Nauczycieli.

Publikacja z pomysłami i inspiracjami do zajęć na temat wielokulturowości i historii lokalnej

W ramach Dni Mniejszości Narodowych BIOGRAFIE GDAŃSKIE wydaliśmy publikację [dostępna nieodpłatnie pod adresem: <https://tiny.pl/c383w>] dla nauczycieli, edukatorów i wszystkich, którym tematy wielokulturowości i historii lokalnej są bliskie. Publikacja towarzyszy książce *Jak się tu znaleźliśmy* Agnieszki Kochanowskiej [<https://tiny.pl/c383c>] oraz spektaklowi na jej podstawie, który można oglądać na scenie Miniatury, można ją jednak także wykorzystywać samodzielnie, wybierając niektóre zadania czy pomysły do realizacji z dziećmi lub młodzieżą. Zawiera inspiracje dla grup w różnym wieku. Znajdziecie tam m.in. artykuł psycholog Izzy Banaszczyk, jak rozmawiać o tym, co trudne, wywiad z autorką książki *Jak się tu znaleźliśmy* Agnieszka Kochanowską oraz pomysły i inspiracje do zajęć z dziećmi lub młodzieżą, które przygotował dla was nasz Zespół Edukacji – Adam Gibki, Marta Jankowska, Monika Tomczyk i Anna Żukowska oraz Celina Zboromirska-Bieńczak, zastępczyni dyrektora, a jednocześnie koordynatorka Biografii Gdańskich oraz programu EDUKACJA DO KULTURY. GDAŃSK. Publikacja ma też wspierać edukację o Gdańsku realizowaną w ramach tego programu.

<https://teatrminiatura.pl>

Pomorska Biblioteka Pedagogiczna w Gdańsku poleca: *Jak poruszać z uczniami trudne tematy* – zob. str. 50-51.

Efekty dla uczniów wynikające z zastosowania narzędzi TIK:

- atrakcyjna lekcja, z elementami innowacyjności, na której trudniej im się nudzić;
- zapamiętują o wiele więcej, systematyzują i utrwalają wiedzę;
- potrafią w sposób skutecznych i sprawny poszukiwać, porządkować oraz wykorzystywać informację z różnych źródeł internetowych;
- w sposób właściwy i bezpieczny wykorzystują znane im narzędzia TIK;
- pobudzanie różnych zmysłów uczniów w procesie nauczania;
- zwiększanie zdolności postrzegania;
- zwiększanie aktywności podczas przyswajania nowej wiedzy;
- podniesienie poziomu komunikacji z nauczycielami – przepływ wiadomości na bieżąco, z szybką informacją zwrotną.

Bibliografia:

1. *Plan działań w zakresie kształcenia i szkolenia zawodowego na lata 2022-2025*, Ministerstwo Edukacji i Nauki, Warszawa, 2022, s. 9-29
2. *Przyszłość edukacji zawodowej: Metody modernizacji szkół zawodowych i zwiększanie adaptacyjności pracowników oświaty*, Izba Rzemieślnicza i Przedsiębiorczości w Białymstoku, Białystok, 2015, s. 97-131
3. Sprawozdanie z realizacji planu rozwoju zawodowego w okresie 02.09.2020 – 01.06.2022 na stopień nauczyciela dyplomowanego
4. *Kształtowanie przedsiębiorczości wśród młodzieży – ujęcie praktyczne w oparciu o realizację innowacji pedagogicznej*, cz. II, (w:) „Edukacja Pomorska” nr 112/113, s. 36-39

Agnieszka Buś-Bidas – doktor nauk ekonomicznych w dyscyplinie nauki o zarządzaniu; od 2019 r. nauczyciel przedmiotów zawodowych w technikum logistycznym w Zespole Szkół nr 1 w Bochni.

Pomorska Biblioteka Pedagogiczna w Gdańsku poleca literaturę: Jak poruszać z uczniami trudne tematy

oprac. Joanna Kamrowska,
PBP w Gdańsku

Pomorska Biblioteka Pedagogiczna
im. Gdańskiej Macierzy Szkolnej w Gdańsku

Institucja Samorządu
Województwa Pomorskiego

Każdy nauczyciel musi się zmierzyć z problemami, jakie mają jego uczniowie – nie tylko je zrozumieć, ale także pomóc stawić im czoło. Wybranie skutecznego sposobu na poruszanie trudnych tematów z uczniami może być wyzwaniem dla nauczycieli. Odpowiednia literatura dostarcza nie tylko wiedzy, ale również narzędzi i strategii, umożliwiających rozwiązanie zaistniałych sytuacji dydaktycznych oraz wychowawczych.

Poniżej przedstawiamy wybrane materiały dostępne w zbiorach Pomorskiej Biblioteki Pedagogicznej w Gdańsku, które zawierają konkretne wskazówki przydatne dla nauczycieli:

1. Trudne tematy : propozycje godzin wychowawczych / Ewa Grzesiak, Renata Janicka-Szyszkó, Magdalena Steblecka; [il. Sławomir Kilian] Gdańsk : Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2005. – ISBN 83-60083-67-3, Sygn. 175764 (Gdańsk), 25422 (Kościerzyna), 42054 (Kwidzyn), 32731 (Malbork), 33123, 37169 (Starogard Gdański) Tytułowe trudne tematy to przede wszystkim uzależnienia, zarówno od narkotyków czy alkoholu, jak i jedzenia, nikotyny oraz sekt.
2. Dziecko i nastolatek w żałobie : rola nauczycieli i pedagogów / Agnieszka Paczkowska. Gdańsk : Fundacja Hospicyjna, 2020. – ISBN 978-83-942996-6-8, Sygn. 209162 (Gdańsk), 42594 (Pruszcz Gdański), 43050 (Starogard Gdański), 44083 (Wejherowo), 39194 (Kwidzyn) Książka pomaga nauczycielom zrozumieć proces żałoby u uczniów

i oferuje praktyczne wskazówki dotyczące wspierania dzieci w trudnych chwilach.

3. Rasizm i nietolerancja, nie! : mini poradnik, jak powiedzieć „nie” rasizmowi i nietolerancji / Florence Dutheil, Henri Fellner; [tł. z fr. Joanna Woyciechowska], Warszawa : Muchomor, 2005. – ISBN 83-89774-14-3, Sygn. 174533 (Gdańsk) Książka tłumaczy, czym jest rasizm, pokazując, że każdy z nas ma prawo do szacunku – dla wychowawców może być przydatnym wsparciem w rozmowie.
4. Rozmowy z dzieckiem : proste odpowiedzi na trudne pytania / Justyna Korzeniewska, Warszawa : Wydawnictwo RM, 2014. – ISBN 978-83-7773-260-1, Sygn. 213180 (Gdańsk) Książka pokazuje, w jaki sposób, informując dziecko o skomplikowanych zjawiskach społecznych i niebezpieczeństwach, nie wzbudzać niepokoju, nie burzyć pozytywnej wizji świata i nie odbierać mu typowego dla niego optymizmu.
5. Rozmowy na trudne tematy / Zofia Grudzińska Szkoła // *Miesięcznik dyrektora*. – 2023, nr 4 (161),

s. 53-56 ISSN 2354-046X, Sygn. 016
Artykuł zawiera porady, jak rozmawiać z uczniami o sprawach niełatwych lub nie do końca jednoznacznych.

Książki, które poruszają trudne tematy, nie są przeznaczone wyłącznie dla dorosłych czytelników. Pomorska Biblioteka Pedagogiczna proponuje też książki i artykuły z czasopism, które mogą być punktem wyjścia do rozmowy z uczniami:

1. Książki zbójcekie : trudne tematy w literaturze dla dzieci i młodzieży / Anna Maria Czernow // Trendy. – 2015, nr 4, s. 54-56. – ISSN 2299-1786, (dostęp online) W oparciu o konkretne tytuły poruszane są tzw. tematy trudne w literaturze dla młodzieży: choroba, niepełnosprawność, wykluczenie, homoseksualizm, nieudane relacje z rodzicami; dla dzieci zaś – przeżycia: przeprowadzka, pobyt w szpitalu, przybycie na świat rodzeństwa, emigracja.
2. Jak rozmawiać z dziećmi o wojnie? : wykorzystanie literatury do prowadzenia trudnych rozmów / Małgorzata Swędrowska // Wychowanie w Przedszkolu – 2022, nr 3, s. 5-7. – ISSN 0137-8082, Sygn. 0236 (Gdańsk) W artykule zamieszczono spis książek, które mogą być pomocne do prowadzenia z uczniami rozmów o wojnie i bieżącej sytuacji w Ukrainie.
3. Bez tematów tabu : niepełnosprawność w książkach dla dzieci / Sylwia Kilanowska-Męczykowska // Edukacja Pomorska. – 2022, nr 114, s. 15-16. – ISSN 2084-9478, Sygn. 013073, (również dostęp online) Artykuł zawiera opis kilku książek poruszających temat niepełnosprawności.
4. Starzenie się i przemijanie w literaturze dla dzieci / Elżbieta Szeffler // Język Polski w Szkole IV-VI. – 2014/2015, nr 3, s. 30-76. – ISSN 1642-8749, Sygn. 0528 (Gdańsk) Publikacja stanowi analizę literacką.
5. Oswoić śmierć / Monika Pilch // Remedium. – 2021, nr 11, s. 4-5. – ISSN 1230-7769, Sygn. 012718 (Gdańsk) Publikacja prezentuje przykłady dobrej literatury dla dzieci oraz dorosłych, mogącej pomóc w przepracowaniu trudnych doświadczeń śmierci i żałoby.
Ważne jest, aby wybierać pozycje odpowiednie do wieku i dojrzałości emocjonalnej uczniów. Poniższa literatura dziecięca, wybrana z bogatych zbiorów Pomorskiej Biblioteki Pedagogicznej, pomoże dziecku oswoić się z trudnymi i bolesnymi tematami:
 1. Teraz tu jest nasz dom / Barbara Gawryluk ; ilustracje Maciej Szymanowicz. Łódź : Wydawnictwo Literatura, 2016. – ISBN 978-83-8208-064-3, Sygn. 213863, 215592 (Gdańsk), Sygn. 35791 (Chojnice), Sygn. 33940 Dz (Kościerzyna), Sygn. 41883, 42619 (Kwidzyn), Sygn. 41275, 41829 (Malbork), Sygn. 35436 (Nowy Dwór Gdański), Sygn. 43508 (Pruszcz Gdański) Książka przedstawia historię chłopca z Ukrainy, który musi adaptować się do życia w Polsce.
 2. Wędrowka Nabu / Jarosław Mikotański ; [il. Joanna Rusinek]. Kraków ; Budapeszt : Wydawnictwo Austeria, 2016. – ISBN 978-83-7866-058-3, Sygn. 197897 (Gdańsk), Sygn. 35552 (Kwidzyn) Jest to historia uchodźcy poszukującego domu.
 3. Zły pan / Gro Dahle, Svein Nyhus ; tł. z jęz. nor. Urbanik Paweł. Gdańsk : EneDueRabe, 2013. – ISBN 978-83-62566-20-4, Sygn. 191904 (Gdańsk) Książka traktuje o przemocowych sytuacjach domowych.
 4. Włosy mamy / Gro Dahle, Svein Nyhus; tł. z norw. Helena Garczyńska, Gdańsk : Ene Due Rabe, 2010. – ISBN 978-83-927462-3-2, Sygn. 185180 (Gdańsk) Jest to opowieść o depresji rodzica.
 5. Duże sprawy w małych głowach / Agnieszka Kossowska: Warszawa; Ożarów Mazowiecki : Linia, 2018. – ISBN 978-83-63000-74-5, Sygn. 205000 (Gdańsk) To książka, która o różnorodności świata dookoła nas opowiada z perspektywy dzieci.
6. Wielka księga wartości : opowiadania o szczerości, tolerancji i innych ważnych sprawach / Teresa Blanch, Anna Gasol: Warszawa : Nasza Księgarnia, 2019. – ISBN 978-83-10-8144-195 -7, Sygn. 213870 (Gdańsk) Książka, która uczy nas zrozumienia, tolerancji i empatii.
7. Świat według dziadka / Zofia Stanecka Poznań : Wydawnictwo „W drodze”, 2013. – ISBN 978-83-7033-897-8, Sygn. 199490 (Gdańsk) Autorka książki – w bardzo ciepły i liryczny sposób – opowiada o przemijaniu.
Poruszanie trudnych tematów z uczniami to długotrwały proces, który wymaga cierpliwości, zaangażowania, a także wycucia i pomyślności. Ważne jest, aby stworzyć przestrzeń, w której uczniowie czują się wsparci oraz zrozumiani, aby mogli otwarcie rozmawiać o trudnych tematach.
Czytanie ma moc budowania empatii, poszerzania horyzontów i zrozumienia dla różnych doświadczeń oraz perspektyw. Przywołane tytuły nie tylko angażują emocjonalnie, ale także otwierają drogę do wartościowej rozmowy na temat ważnych kwestii, które dotyczą życia młodych ludzi.
Pomorska Biblioteka Pedagogiczna szczególnie dba o to, aby książki, które traktują o trudnych tematach, były dostępne dla czytelników. W niniejszym artykule zaprezentowaliśmy tylko wybrane materiały. Biblioteka oferuje bogate zasoby książek i czasopism, dostosowane do zróżnicowanych potrzeb czytelników. Zapraszamy do korzystania z naszej Biblioteki online i odkrywania interesujących publikacji przez stronę internetową: bbp.gda.pl. ■